

Preobračanje vloge storilca in žrtve v zgodovini koroških Slovencev

Avstrijski profesor psihologije in pedagogike pojasnjuje politično zgodovino Koroške, rdeča nit pogovora je skrajnodesničarski Heimatdienst.

Profesor Peter Gstettner govori o največjih tragedijah Koroške: od plebiscita leta 1920, ukinitve dvojezičnega šolstva (1958), pogroma nad tablami (1972). FOTO: Wikipedia

Saša Vidmajer

19.06.2021 ob 06:00

Avstrijski profesor psihologije in pedagogike Peter Gstettner (letnik 1945) pojasnjuje politično zgodovino Koroške: od plebiscita leta 1920 do stoletnice 2020, od ukinitve dvojezičnega šolstva (1958) in pogroma nad tablami (1972) do lanskega postavljanja spomenika nacistu. Rdeča nit pogovora je skrajnodesničarski Heimatdienst, povezan z največjimi tragedijami Koroške.

Študiral je v Innsbrucku, bil habilitiran v Marburgu, v osemdesetih letih je prišel za profesorja na univerzo v Celovcu. Njegova področja raziskovanja so kultura spomina, spominska in nacistična pedagogika, medkulturno izobraževanje. Posebej zanimiv je kot »zunanji opazovalec«, ki proučuje slovensko, koroško problematiko.

Lani je bila stoletnica koroškega plebiscita, ki je dramatično zaznamoval življenje na Koroškem, zlasti Slovencev. Kako gledate na razmere v tej dolgi časovni perspektivi in na zdajšnje sobivanje na Koroškem?

Koroški plebiscit pred sto leti je bil pomemben dogodek, po razpadu habsburške monarhije je šlo za vprašanje meje z državo SHS. Z glasovanjem o tem, kje naj bi meja potekala, se je določalo, ali naj teritorij južne Koroške z večinsko slovenskim prebivalstvom, tako imenovana cona A, pride pod novo državo, to je nemško Avstrijo (*Deutsch-Österreich*), ali pa pod kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Določitev meje s plebiscitom je imela daljnosežne posledice za nekoč mirno sožitje ljudi. Prebivalstvo ni bilo izpostavljeno le poplavi s propagando z obeh strani – po plebiscitu je bilo razklano na zmagovalce in poražence. Desetega oktobra 1920 so bili zmagovalci tisti, ki so želeli, da teritorij ostane v Avstriji.

Poraženci so postali objekt prevzgoje, kot jo je propagiral takratni koroški deželni upravitelj, strumno nemškonacionalni Arthur Lemisch, tudi član *Burschenschaft* [Burschenschaften so velenemško/nemškonacionalno usmerjena (študentska) združenja v Avstriji in Nemčiji]. Najprej naj se izženejo iz dežele tisti, ki so »oskrnili sveti mir naše domovine«. Koroški Slovenci, na katere je merila izjava, torej niso morali samo brezpogojno priznati rezultata plebiscita, temveč so morali prenašati tudi »ponovno usmeritev k pravemu koroštvu«. Prevzgoja je pomenila prilagoditev in pokoritev, zamenjavo identitete in jezika, ki ne more biti več slovenski, temveč vindiš ali nemški. Kot alternativa je bilo predvideno, da se zapeljancem in zavedenim izdajalcem priporoči, naj zapustijo domovino in odidejo v Jugoslavijo, kar je bilo običajno povezano z izgubo delovnega mesta in doma.

Koliko spominjanja in pozabljenja je v tem kontekstu potrebnega? Preteklost si moramo, kot je pisal Ernest Renan, zapomniti za jutri, jo pomniti in hkrati kaj tudi pozabiti.

Deseti oktober imajo koroški Slovenci do danes v slabem spominu, ta datum je za narodno skupnost povezan s travmo, z eksistencialno cezuro. Radikalni dogodek je prizadel skoraj 40 odstotkov prebivalstva z volilno pravico. Takratni zmagovalci pa so zlahka pozabljali, saj niso bili izpostavljeni nemškonacionalnemu asimilacijskemu pritisku, represiji, poniževanjem in sramotenjem. V njihovem spominjanju je bil nemški nacionalizem na Koroškem pozitiven čas, ki je dosegel vrhunec, ko je nemški nacionalizem izpolnil, h čemur je stremel že leta 1920: gladek prehod v totalitarni režim nacionalsocializma na Koroškem. Tako je s tem spominjanjem. Domnevam, da bi danes številni nemški Korošci radi pozabili obdobje od leta 1938 do 1945 in ohranili v spominu samo čas od 1918 do 1920 kot junaško pripoved.

Leta 1977 so avstrijski žandarji med demonstracijami v Št. Jakobu z živim obročem zavarovali uradni, nemški krajevni napis. Slovenci so obroč sklenili okrog slovenskega napisa.

FOTO: Joco Žnidaršič

Dokazano je, spomin zmagovalcev je večinoma selektiven in površen. Spomin poražencev pa sega v globino in se povezuje z življenjsko travmo, ta pa jih kot v našem primeru zasleduje sto let in več. Kaj torej naj bi praznovala slovenska narodna skupnost v letu 2020? K zmagovalcem se je lahko prištevala le malo časa. To je bilo leta 1945, ko je bil nemški vermaht zaradi zmage zavezniških sil prisiljen k brezpogojni kapitulaciji. K tej zmagi je znaten del prispeval tudi upor slovenskih partizanov, kar pa za nemško koroško zgodovinopisje nikoli ni bil relevanten element zgodovine. Selektivno zgodovinopisje je soodgovorno za to, da Koroška svojo identiteto še danes navezuje na problematične dogodke izpred sto let. Če se dežela te samovklenitve ne zaveda, sploh ne more drugače, kakor da leto za letom praznuje to, kar jo oziroma njene prebivalce domnevno združuje.

Francoski filozof Pascal Bruckner je pred nedavnim dejal, naj se vedno znova zavedamo tega, da nas preveč krčevito oklepanje identitete naredi nesvobodne. Zame je tragedija vsakoletnih desetooktobrskih praznovanj prav v tem: koroška praznovanja brez zavesti in zavedanja so izraz za pozabljanje lastne zgodovine in lastnega bogastva. Naj še enkrat citiram Brucknerja: Bogastvo človeka je v tem, da se lahko odpre tistemu, kar sam ni. Zato se resničnost spomina in celotna zgodovina tukaj na Koroškem ne moreta udomačiti, dokler bodo tako glasno in triumfalno opevali to, kar domnevno združuje, in hkrati odpravili v pekel pozabe to, kar zgodovinsko ločuje.

V času plebiscitne kampanje leta 1920 se je koroški Heimatdienst vzpostavil kot struktura, ki je spretno stopnjevala agitacijo. Po koncu plebiscita je nadaljeval in izvajal brezobzirno politiko germanizacije slovenske manjšine. Lahko pojasnite vlogo KHD (Kärtner Heimatdienst) v zadnjih desetletjih in njena spreminjanja?

V času družbenega razvoja, ki ga opisujem, ni bil v vlogi permanentnega akterja, bolj pobudnik, ki je sledil drugim. Saj so vedno sledilci tisti, ki spremljajo, spodbujajo in podpirajo državne strukture, jih podžigajo, da nadaljujejo. To vlogo poskuša igrati vse do danes, vendar je manj uspešen, manjkata mu legitimacija in politična podpora. Kljub še vedno prisotnim poskusom germaniziranja je KHD nekoliko spremenil strategijo. V to je bil prisiljen že zaradi družbenih in kulturnih sprememb v Evropi. Porušila se mu je na primer sovražna projekcija *Slovenec = komunist*, s katero je rad operiral.

Z osamosvojitvijo Slovenije in njenim vstopom v EU je protislovenska propaganda koroškega Heimatdiensta izgubila verodostojnost. Pa tudi v društvih, ki so se zasidrala kot samooklicani varuhi domovine in branilci narodnosti, se je po naravni poti zamenjala generacija. Generaciji, ki je sledila, se je slovensko sosedstvo zdelo vse drugo kot strah zbujačoče. Na podlagi evropske samopodobe ga je hotela na novo definirati in na enakovredni ravni samostojno razvijati medsebojne odnose. Zanj je postal 10. oktober 1920 v preteklost usmerjeni dogodek, ki so ga vladajoči povzdigovali z veliko neiskrenosti in čaščenjem junaštva.

Kako se je torej gibanje nemškega nacionalizma revitaliziralo?

Ob razkrajajočem se lastnem pomenu je Heimatdienst iskal rešilno bilko in bila je na dosegu roke. Treba se je bilo le preusmeriti na novo sovražno projekcijo. Niso se več toliko osredotočali na domnevno nevarne sosede, temveč na tujerodne begunce na poti v Evropo. Tema številka ena v Evropi je postala nevarnost »čezmernega potujčenja in raznarodovanja«. Da se bo Heimatdienst s prevzetjem nove sovražne projekcije nenadoma znašel vstric z usmeritvijo avstrijske zvezne vlade, je bilo jasno. Skupni obrambni boj na obzidjih trdnjave Evrope so lahko videli spet kot težnjo vseh avstrijskih patriotov. Poleg tega so bili v dobri družbi s sosednjimi vladami. Vse skupaj je imidžu društva KHD lahko le koristilo. Tem taktičnim razmislekom se je pridružil še eden. Slovenske organizacije na Koroškem so bile v podobnem položaju kakor Heimatdienst, tudi njihov pomen je medlel in izgubljale so privržence. Voditelji niso imeli več borbenega elana, bili so pripravljeni sprejeti vse gnile kompromise. Mislili so samo še na ohranitev lastne oblasti in niso opazili, da so že zdavnaj postali igrača v rokah resničnih oblastnikov.

Z vidika predsednika KHD so bili idealni partner za projekt: *Sami se bomo na novo iznašli s propagiranjem dialoga in konsenza*. Tako so si zagotovili pozornost medijev. Presenečenje je bilo res veliko, ko sta se predsednik Heimatdiensta Josef Feldner in takratni predsednik Zveze slovenskih organizacij Marjan Sturm pri svojem prvem javnem nastopu označila za »nekdanja kontrahenta in eksponenta dolgoletnega narodnostnega konflikta«. Inscenacija novega bratstva dialoga in sporazumevanja med narodi se je kmalu nato še razširila. Skupaj sta polagala vence na spominskih mestih za žrtve druge svetovne vojne, izpričevala spoštovanje do obojestranskih žrtev minulega hudega časa in nasploh obravnavala drugo svetovno vojno kot bilateralno konfliktno dogajanje. S tem sta očitno hotela zbuditi vtis, da je na Koroškem in v Sloveniji v obdobju 1941 do 1945 šlo le za ponovitev zgodovinskega obrambnega boja. Spomin na žrtve se je celebriral v skupnem soglasju, da so bile žrtve tudi storilci, in obratno, da so storilci postali tudi žrtve. S to nediferencirano opredelitvijo pa je že bilo zadoščeno potrebni preučitvi zgodovine, prosto po geslu bivšega glavnega urednika koroškega dnevnika *Kleine Zeitung* in sedanjega člana konsenzne skupine Heinza Stritzla: »Vrtanje po preteklosti zapira pot v skupno prihodnost v Evropi.«

Protest koroških Slovencev za postavitev dvojezičnih krajevnih tabel .
FOTO:Joco Žnidaršič

Koroški Heimatdienst je lansko stoletnico izkoristil za umazan propagandni film, jeseni je koroške Slovence razburil njihov spomenik v Žitari vasi enemu vodilnih nacionalsocialistov Hansu Steinacherju. Je v svojem bistvu ostal, kar je vedno bil?

V jedru si je ostal zvest. Pa saj svoje identitete in svojih starih ciljev tudi nikoli ni tajil. S koroško javnostjo in nekaterimi izbranimi zastopniki Slovencev je igral le taktično igro, da bi nastal vtis, da je neizogiben partner v konsenznem in mirovnem procesu v regiji. V tem smislu je predsednik KHD v svojem govoru ob skupnem spominjanju v Lešah 5. maja 2016 povedal: »Heimatdienst in vodstvo Slovencev se danes čutita dolžna, da v naši ožji domovini utrdita to, kar združuje, in prek meja premagata tisto, kar ločuje iz boleče preteklosti.« Lepo in prav, bi lahko rekli, ampak za katero preteklost tukaj gre? In kaj ima to opraviti s Hansom Steinacherjem? Kot vemo, je prišel Steinacher iz prve svetovne vojne domov in je bil pripravljen uporabiti svoje vojaško znanje v koroškem obrambnem boju, da svojo neposredno domovino reši jugoslovanskih čet, ki so vdrlle v deželo. Nekaj let pozneje je svoje izkušnje dal na voljo nemški vladi v Berlinu, od leta 1933 dalje pa nacističnemu režimu. Očitno je bila Velika Nemčija vedno njegova ožja domovina, kajti od leta 1939 je s svojimi izkušnjami v vojaških spopadih služil osvajalni vojni Hitlerjevega vermahta.

Nosilci tradicije KHD bi rekli: Na vseh frontah so se koroški tovariši borili za našo domovino. Vzornik za to je postal Hans Steinacher, koroški brambovec prve ure. Bil je na nemški fronti ob Severnem ledenem morju, v Narviku in Kirkenesu, prav tako kot se je 25 let poprej vrgel v boj za koroško enotnost. Kjerkoli je šlo za nemško stvar, naj so bili plebisciti ali vojaški mejni konflikti, je sodeloval koroški branilec domovine Steinacher. Torej bi moral biti spomenik za Hansa Steinacherja na Koroškem nesporen? Tako je tudi bilo. Za konsenz pripravljeni Slovenci so molče soglašali. Koroška deželna vlada tako in tako ni izrazila pomislekov. Tu in tam je bilo morda kako skrito nelagodje, ne zaradi spomenika Steinacherju, temveč zaradi vprašanja: Kateri brambovec bo kot naslednji deležen časti v obliki spomenika? Alois Maier-Kaibitsch, Karl Fritz ali celo utiralci nacionalsocializma, bivši gavljaterji Hubert Klausner, Odilo Globočnik in Friedrich Rainer? Seznam koroških brambovcev je prav tako dolg kakor seznam rjave koroške nacionalsocialistične elite. Zakaj torej bi bili zvesti Steinacherjevi bojni tovariši izvzeti iz takih ali podobnih priznanj in časti?

Polaganju temeljnega kamna za spomenik je prisostvoval predsednik koroškega deželnega zbora in župan Jakob Strauß, član socialdemokracije. Stranka rada poudarja svojo antifašistično usmeritev. Kje je torej osnovni antifašistični konsenz?

Osnovni antifašistični konsenz je v Avstriji sicer zapisan v ustavnem rangu, v politični realnosti pa je komaj več kot kos potiskanega papirja. Vsaj na Koroškem še nikoli ni bilo zaznati, da bi iz tega izvajali dolžnost za politično ravnanje. Ko sem leta 1981 prišel na Koroško, sem od najvišje socialdemokratske instance izvedel to: državna pogodba iz leta 1955 s svojimi določili o manjšinski zaščiti in manjšinskih pravicah je posledica dogovora z zavezniškimi okupacijskimi silami. Zato se ustrezne zakonske določbe pojmujejo kot določila, ki so bila na novo vzpostavljeni Avstriji »vsiljena«. Da je bil antifašizem zahteva zaveznikov, da bi Avstrija lahko okrepljeno obstala kot nevtralna tamponska država med ideološkimi bloki; in da to z današnjo koroško manjšinsko politiko nima nobenega opravka, kajti Koroška si je vedno prizadevala za to, da bi bila prosta vsiljenih predpisov.

Tako sem se naučil razumeti, katerim nepisanim pravilom sledi politična realnost v deželi. Tako imenovani *Ortstafelsturm*, napad na dvojezične krajevne napise v letu 1972, je bil vzorčni primer za nezakonito preprečevanje in zavračanje demokracije na deželni ravni. Takratni glavar Leopold Wagner (SPÖ) je *Ortstafelsturm* imel za popolnoma legalno protestno gibanje koroškega prebivalstva. Danes, po več kot četrto stoletja, me vedno znova presenečajo spremembe, za katere prej nisem mislil, da bi bile mogoče. Na primer, da močna civilna družba lahko vendarle prisili vladajočo politiko, da sprejema demokratične odločitve. Celó v časih stagnacije in resignacije zaradi spet pojavljajočih se lažnih branilcev domovine in NS-nostalgikov je na Koroškem opaziti znake tega, da se ljudje odvrtaajo od starih legend o junakih koroškega obrambnega boja. Zaznavamo tudi, da mladina kljub pogosto drugačnim trditvam kaže precejšnje zanimanje za osnovni antifašistični konsenz. Mislim, da ta razvoj opažajo tudi politične stranke, morda celo tista majhna skupina, ki še danes ploska KHD.

Iz spomenikov razbiramo odnos družbe do preteklosti. Kako je postavitvev omenjenega spomenika odmevala v avstrijski demokratični javnosti?

Kolikor se spominjam, se medijska javnost zunaj Koroške o tej temi sploh ni oglasila. Mene osebno je vedno motilo, da se je koroškemu dogajanju zunaj posvečalo tako malo pozornosti. Kajti če si stvari natančno ogledamo, je bila Koroška v preteklem stoletju poskusno polje za politične dogodke, ki so se pozneje pojavili na širši zvezni ravni. Primerov za to je bilo ničkoliko, predvsem pod deželnim glavarjem Jörgom Haiderjem (FPÖ). Na primer rehabilitacija domnevnih dosežkov tretjega rajha z obćudovanjem »dobre politike zaposlovanja«; oživitev starih interpretacijskih vzorcev – slovenščina na Koroškem kot tuj jezik, »vindišarji« kot domovini zvesta narodna skupnost; eskalacija sovražnosti do tujcev z denunciacijo in izgonom neoporečnih prosilcev za azil; odklanjanje evropske birokracije, hkrati pa zagovarjanje utrditve evropskih zunanjih mej – trdnjava Evropa, zapiranje begunskih poti;

sramotenje humanitarnih ustanov in akcij z »Gutmenschen«, torej sentimentalci z liberalnimi nazori kot nova sovražna projekcija.

Slovesnost v Železni Kapli leta 2011 ob postavljanju dvojezičnih krajevnih tabel.
FOTO: Matej Družnik

Pogosto sem imel vtis, da ta agresivna politika ne odraža prvenstveno želje po prednjačenju, temveč potrebo ljudi, da obvladajo lastni, potlačeni manjvrednostni kompleks. Ker je Koroška v vprašanju lastne identitete zašla v past in je čutila, da jo preostala Avstrija podučuje in patronizira, je privzela manjvrednostni občutek. Opaziti pa je bilo mogoče tudi naslednje: ko gre za uveljavljanje posebnih koroških interesov, dežela kajpak dovoli vključevanje političnih odposlancev z Dunaja in zunanjih moderatorjev, da pripomorejo do zaželenega rezultata. Iz takega ravnanja se niso napajale le koroške stranke, temveč tudi konsenzna skupina in Heimatdienst, kajti brž ko je bil v deželi vzpostavljen mir, so imeli spet razlog za skupno praznovanje.

Ampak dolgo časa je bilo vendar načelno stališče slovenskih manjšinskih organizacij, da se ne pogajajo s Heimatdienstom. Potem je prišlo do »konsenza« oziroma »dialoga« na Koroškem, o katerem ste govorili, protagonista sta Josef Feldner in bivši predsednik ZSO Marjan Sturm. Ti pogovori trajajo že približno dve desetletji. Kako to ocenjujete?

Prvič sem izčrpno zavzel stališče do tako imenovanega novega dialoga, ko je izšla knjiga Josefa Feldnerja in Marjana Sturma *Kärnten neu denken. Zwei Kontrahenten im Dialog* (2007). Knjiga je zapis njunega pogovora, ki sta ga moderirala, usmerjala ter mu dala teoretični okvir Wilfried Graf in Gudrun Kramer. Če povzamem glavne točke svoje takratne kritike: pogovor je bil ena prvih prezentacij, s katero je konsenzna skupina utemeljevala poznejše načrte. Pred zaveso sta stopila in prevzela besedo človeka, ki sta si samovoljno vzela svoji vlogi kot akterja konflikta med nemško govorečo večino in slovensko govorečo manjšino. Že samooklic in samopripisovanje lastnosti oziroma funkcije pri prvem javnem nastopu sta bila napačna. Feldner je bil na strani KHD morda glavni akter mnogih konfliktov, nikoli pa ni reprezentiral pozicije nemško govoreče večine. Na slovenski strani je podobno veljalo za Sturma. Kot predsednik Zveze slovenskih organizacij skozi četrto stoletja ni bil ne glavni akter niti reprezentant slovenske manjšine.

S samostilizacijo je bilo pogovoru že vnaprej določeno, da se bo osredotočal na etnično polarizacijo oziroma personalizacijo nekdanjih kontroverznih pozicij. Ta vsebinska usmeritev v takratnem trenutku ni ustrezala več realnosti, kajti Feldner in Sturm sta si prišla že zdavnaj človeško tako blizu, da sta si pri navedenem dialogu stopila naproti kot stara prijatelja. Proti takemu prijateljstvu med moškima načeloma ne bi govorilo nič, če ga ne bi zlorabila za hudo poenostavljanje in zamegljevanje

prejšnjih pozicij ter skupno doživete preteklosti. Poleg tega oba samooklicana reprezentanta za sabo nista imela več baze, ki bi imela kak državnopolitičen pomen ali demokratično legitimacijo na področju narodnostne politike. Tako je bil dialog od vsega začetka neobvezen pogovor med dvema, ki sta bila v preteklosti sicer različnih mnenj, vendar zdaj velikopotezno nastopata kot razumevalca nasprotne strani in prinašalca miru. Samo na enem mestu se je pogovor dvignil nad raven neobveznega klepeta, namreč tam, kjer pripovedujeta o travmatičnih družinskih doživetjih. Da so se taki dogodki pripetili tudi na Feldnerjevi strani, smo lahko pričakovali, kajti iz mnogih koroških družinskih zgodb se razlog za zavzetost za »nemško stvar« izlušči šele tedaj, ko je govora o zgodovinsko obremenjenih odnosih do slovenskih sosedov. Zlasti konstrukt koroških vindišarjev, katerih korenine so menda slovenske, omogoča, da se govori o bolečih izkušnjah lastne družine s partizanskim uporom. V oči pade tudi to, da se ljudje, ki o sebi trdijo, da pripadajo »vindišarski narodnosti«, pogosto odlikujejo po tem, da se pretirano identificirajo s koroškim nemštvom.

Kot psiholog in pedagog gotovo razbirate zanimive pojave?

V psihologiji imenujemo ta fenomen identifikacija z agresorjem. Prav ti ljudje so potem postali še posebno zavzeti podporniki in predstavniki programa KHD, ne glede na to, ali je šlo za čistke, ki naj bi Koroško osvobodile dvojezičnih krajevnih napisov ali partizanskih spomenikov. V tem pogledu je Feldner svojo vlogo že priredil. Zdaj je smuknil v vlogo don Kihota in se boril proti vetrnim mlinom, ki jih je prej sam postavljaj in vneto poganjal. Tako je lahko trdil, da je treba veter pomiriti, da dvojezični krajevni napisi danes ne pomenijo več zakoličevanja slovenskega teritorija na Koroškem; da se zato nikomur ni treba več bati teh »mejnikov prisvajanja teritorija«, kajti zdaj je bil, predvsem zaradi dela, ki ga je opravljal Heimatdienst, dosežen cilj – število koroških Slovencev se je tako zmanjšalo, da so morali umakniti tudi svoje prekomerne zahteve. Kljub temu ima Feldner v dialoškem pogovoru dober nasvet za svojega partnerja. Slovenska stran bi storila prav, če ne bi vedno zahtevala še več dvojezičnih krajevnih tabel, kajti table bi prej ali slej postale breme za večinsko prebivalstvo. Pripravljenost KHD za pogovor naj bi torej nikakor ne vzbujala dvomov glede njegove temeljne pozicije: priznavanja manjšinskih pravic so dejanja milosti večinskega prebivalstva in taka milost se – ob poprejšnji oceni, kaj je »znosno« – podeli ali pa ne.

Najpozneje na tem mestu bi Marjan Sturm moral spoznati, da je dialog s Feldnerjem predrznost in nemogoč za ljudi, ki mislijo demokratično in argumentirajo racionalno. Pogoj za to spoznanje pa bi bil, da bi se bil že prej pripravljen osvoboditi njegovega objema. To bi lahko storil na podlagi svojih izkušenj in vedenja, da je pojem *dialog* v zgodovini koroškega narodnostnega konflikta vedno bil zgodba politične zlorabe. Dialog je bil v koroškem političnem kontekstu izposojenka za klikarstvo med političnimi oblastniki. Koroški Slovenci zato od dialogiziranja z nemškimi Korošci še nikoli niso imeli koristi. Nasprotno: prejšnja pripravljenost nemško govorečih Korošcev, da se solidarizirajo z bojem za pravice Slovencev, je zaradi ekskluzivnih dialoških pogovorov zastopnikov manjšine s KHD v samo nekaj letih padla na ničlo. Uporabljeni kot strateški koncept so se ti dialogi za slovensko narodno skupnost vedno izkazali kot polomija.

Sturm je moral vedeti, da se v dialogu s Feldnerjem Koroška ne da na novo iznajti, kajti vsi koncepti KHD so še vedno enaki programatskim pozicijam avstrijske svobodnjaške stranke FPÖ: multikulturalizem in mešanje etnij se striktno odklanjata. Vsi desničarski nacionalisti pravijo, da gre trend v Evropi v smer okrepitve nacionalno-narodne zavesti v etnično ločenih družbah. Andreas Mölzer, član predsedstva KHD in vodilni ideološki mislec skrajno desnega tabora svobodnjakov, tega koncepta, ki ga imenujejo *etnopluralizem*, sicer ni izumil, vendar se v številnih svojih publikacijah nanj nanaša. Če me vprašate, kako danes gledam na te dialoške pogovore, mislim, da ima dialogiziranje objektivno to funkcijo, da zamegljuje in olepšuje zgodovino KHD. Knjiga, o kateri sem govoril, je primer za to tendenco, ker prejšnje etnične konflikte veže na zgolj dva predstavnika in tako koroško zgodovinsko naracijo izmakne kritični družbenopolitični oceni. Iz tega sklepam, da je funkcija tega dialogiziranja površna pomiritev oziroma pacifikacija, ne pa odkrito preiskovanje konfliktov. Feldner

in Sturm pospešujeta depolitizacijo zgodovine odnosov med večino in manjšino. Edino politično relevantno vprašanje za prihodnost bo tole: Kako dolgo bo koroško večinsko prebivalstvo in kako naivno bodo lokalni oblastniki konsenzno skupino še spremljali po teh zapletenih poteh izkrivljanja in sprevračanja preteklosti? Ali pa jih koalicija Feldner/Sturm šele vzpodbuja, da svoja prizadevanja za »rešitev okcidenta« še stopnjujejo in s tem podpirajo tudi nacionalno evropsko omrežje skrajnih desničarjev?

S tem bizarnim dialogom sta povezani tudi nagrada slovenskega predsednika Boruta Pahorja Sturmu in evropska državljanska nagrada, ki jo je prejela skupina za konsenz. Kako komentirate ti priznanji?

Priznanja vidim kot znake trenutnih razmer, morda gre za akte ustrežljivosti ali akte, s katerimi se želi kdo izogniti konfliktom. Razlog za take počastitve pa bi lahko bil tudi, da politične instance, ki so priznanja podelile, želijo pokazati, da dajejo desnokonservativnim skupinam v civilni družbi, ki so v skladu z vladajočo politiko, prednost pred iniciativami etabliranih skrajno desnih strank. To bi bilo razumljivo, saj so tiste prve običajno bolj kratkožive kakor druge. Kljub temu mora biti dovoljeno vprašanje: Kaj naj se komu s tem pokaže? Kdo se pusti od koga funkcionalizirati in za katere politične namene? Na vprašanji ne morem odgovoriti, ker ne vem, kdo je vložil predlog za počastitve in kaj so dosežki počaščenih za družbo. Ampak take ceremonije se uprizarjajo verjetno zaradi drugih kriterijev. Katerih, bi morali vprašati politike.

5.7.2006 Ljubljana, Slovenija. Krajevna tabla "St.Kanzian-Škocjan" v predprostoru velike dvorane DZ-ja, kjer poteka 6.vseslovensko srečanje Slovencev v zamejstvu in po svetu.FOTO: JURE ERDEN/Delo Foto

Če seževa dlje v zgodovino, je imel Heimatdienst prste vmes pri vseh najbolj travmatičnih poglavjih zgodovine koroških Slovencev. Sami ste se ukvarjali tudi s problematiko Ortstafelsturm, napadom na dvojezične krajevne table leta 1972. Kako je z nepojasnjenimi kontroverzami organizacije in vlogo, ki jo je pri napadih imela KHD?

Vlogo bi lahko pojasnilo samo sodišče takrat, ko so bili dogodki še blizu v spominu. Kolikor vem, ni prišlo ne do sodnih preiskav niti do obtožb. Zakaj? Mislim, da je bila akcija, povezana s krajevnimi napisi, od začetka do konca zmaga za KHD in blamaža za pravno državo Avstrijo. Danes bi rekli, da je bila demokracija takrat vse prej kot taka, da bi se znala braniti. Republika se je izkazala kot »država nočnih čuvajev«, torej država, ki skrbi le za najbolj osnovne potrebe družbe. Pomislimo samo na sporočila in slike, ki jih vidimo danes, če policija razžene nezakonito demonstracijo: vodni topovi, gumijasti naboji, policijske palice, aretacije, ovadbe, kazenski listki itd. Tega nikakor ne zagovarjam, ugotavljam pa, da leta 1972 niso storili nič od tega. Nasprotno, notranje ministrstvo je žandarmeriji dalo navodilo, da žandarji ne smejo nikogar pridržati, da ne smejo zapisovati osebnih podatkov storilcev in se morajo izogniti vsakršni konfrontaciji z napadalci krajevnih napisov.

Pozneje so koroški zgodovinarji to zadržanost z uradne strani prepesnili v legendo, da je bila Koroška leta 1972 na robu državljanske vojne. Še pozneje so drugi zgodovinarji poskušali uveljavljati tezo, da je do napada na krajevne napise prišlo zaradi agitacije jugoslovanske tajne službe, udbe, ki je s pomočjo svojih agentov, med katerimi so bili domnevno nekdanji prijatelji partizanov in drugi koroškoslovenski simpatizerji komunistov, nameravala destabilizirati demokratični sistem v Avstriji. To sila čudno tezo je še pred nedavnim, leta 2015, zastopala »komisija zgodovinarjev«, imena so znana, v publikaciji, ki se sama ima za znanstveno in je izšla pod naslovom *Titos langer Schatten. Bomben- und Geheimdienstterror im Kärnten der 1970er Jahre*, v založbi Koroškega deželnega arhiva. Skurilen je bil ta raziskovalni oprijem tudi zato, ker je argumentacija avtorjev slonela na samovoljni interpretaciji zapiskov in spisov iz arhiva bivše jugoslovanske tajne službe, torej na zapiskih organizacije, od katere so na Koroškem pričakovali vse, razen resnice, serioznosti in verodostojnosti.

Doslej je bilo za resne zgodovinarje nepredstavljivo, da bi se nanašali na informacije s scene, v kateri se, kot vemo, pojavljajo mračne figure kot agenti, vohuni, podkupljene osebe za zveze in najeti zločinci. A kaj naj bi koroški zgodovinarji sicer storili, da pridejo do publikacije, za katero je ponudil sofinanciranje tudi oddelek za kulturo dežele Koroške? Moja dobronamerna domneva je, da se je komisija zgodovinarjev na tako neobičajen in dubiozen teren podala samo zato, ker so bili njeni člani v času historičnega Ortstafelsturma bodisi nesposobni ali negotovi, ali se tako vroča tema sploh sme znanstveno raziskati in ali se o tem sme pisati in objavljati brez olepšav. Kaj se je res dogajalo, je bilo leta 1972 dejansko več kot le negotovo. Dejstva so se takoj zameglila in preinterpretirala.

Kako je mogoče to razložiti?

Razlog za to ni bila pojavljajoča se zavest o protipravnosti, temveč strahopetnost udeleženih akterjev, ki niso hoteli obelodaniti svojega organizacijskega in ideološkega ozadja. Napadalci dvojezičnih krajevnih napisov niso bili dovolj pogumni, da bi stali za svojimi dejanji. Neudeleženi pričam pa je manjkal pogum, da bi svoje zaznave v morebitni sodni obravnavi povedale tudi pod zaprisego. Soočenje s storilci je bilo zanje nepredstavljivo. Vsi akterji in tisti, ki so vedeli za kazniva dejanja, so se bali, da bi jih lastno vaško okolje ožigosalo kot »izdajalce«.

Tudi koroškimi medijem je manjkal pogum, da bi delikte javno grajali. Čeprav ali ravno zato, ker je vsak vsakega poznal, je primanjkovalo državljanskega poguma, da bi prebili zid molka in prikrivanja. Celo opis dejstev, ki so ga spisali takrat v pisarni deželnega glavarja Hansa Sime (SPÖ), nikoli ni dosegel luči javnosti. Danes obstaja le še nekaj kopij tega opisa. Kdo ima izvornik, nihče ne ve. Tudi za originalne filmske dokumente, na katerih so pogumni novinarji dokumentirali dogajanje na krajih dejanj, velja, da so izginili. Ni pa mogoče tajiti, da so take fotografije obstajale, nekaj jih je bilo objavljenih v koroških dnevnikih. Facit: na Koroškem so se teme Ortstafelsturm hitro in neopazno znebili. Podtalno sta proces spremljala velika porcija strahu in majhna porcija sramu.

Zgodovinopisje nemškokoroške provenience vseh trideset let ni videlo potrebe, da bi škandalozno dogajanje dokumentiralo in rekonstruiralo tako, kot je bilo v resnici. Organizacije in institucije, ki so stale za osumljenimi storilci, so bile takrat očitno še tako vplivne, da nihče ni uporabil možnosti ovadbe in nadaljnjih preiskav. To so bile idealne okoliščine za oblikovanje legend, ki so takoj začele nastajati in jih imajo ljudje deloma še danes za resnične. Na primer legenda, da je Koroško presenetil sklep zvezne vlade in je zvezna vlada Koroško »povzila«; ali legenda, da je pri Ortstafelsturmu šlo za spontano ljudsko vstajo, legenda, da je Ortstafelsturm povzročil le neznatno gmotno škodo, ali legenda, da ni bil uperjen proti slovenski manjšini na Koroškem, temveč je bil akt samoobrambe pravic večinskega prebivalstva; ali legenda, da je zaradi svoje organizacijske spretnosti in avtoritete Heimatdienst menda zaslužen, da je ogorčenje ljudstva usmeril v demokratične tire in tako prispeval k temu, da so se mase umirile.

Vi sami ste napad na krajevne table definirali bliže pogromom, kot kaže sam omenjeni pojem.

S pojmom »pogrom na krajevne napise« sem želel samo opozoriti na vzporednice z zgodovinskim pogromom 9./10. novembra 1938, ki so neizpodbitne. Te vzporednice so se nanašale med drugim na ukaz za varovanje tajnosti organizacij, ki so dejanje načrtovale in dajale navodila; na napoved, da smejo akterji izvajati svoje uničevalno delo brez ovir in se jih za to tudi ne sme poklicati na odgovornost; na to, da se je vloga grešnega kozla preložila s storilcev na žrtve, ki so pogrom menda povzročile same s tem, da so izvajale »provokativna« dejanja. Kot znak za vzporednice bi lahko brali tudi nekatere teze že omenjene komisije zgodovinarjev. Ta recimo navaja domnevo, da se Republika Avstrija še danes boji razkriti zbrane informacije o ozadjih teh konfliktov, ki so jih, kakor trdi komisija, vseskozi »dirigirale ekstremistične celice koroških Slovencev v dogovoru s Titovo tajno službo«. Na nekem mestu dobesedno piše: »Na nevalgičnih točkah, kjer je napad na krajevne table dobival eksaltirane oblike, so slovenski aktivisti provocirali nemškonacionalne 'napadalce krajevnih napisov'.«

Če so se avtorji zavedali pomena besede eksaltiran, so s tem hoteli povedati, da je bil zanje razlog za Ortstafelsturm pretirano, razburjeno obnašanje, ki si je iskalo čudaški, ekstravaganten ventil. To lahko ocenimo kot klasični primer preobračanja vloge storilcev in žrtev – oziroma obtoževanja žrtev, ne storilcev – ter grobega omalovaževanja. Če predpostavimo, da ta teza sledi vsaj minimalnim načelom znanstvene etike, potem bi bila tudi teroristična dejanja nacionalsocialističnega režima, ki so še trdno zasidrana v slovenskem kolektivnem spominu, prav tako zgolj čudaška in ekstravagantno pretirana. Kdor si predoči defenzivne reakcije strahu, ki jih kažejo koroški Slovenci spričo Ortstafelsturmu, pride seveda do druge interpretacije dogajanja. Reakcije Slovencev, ki jih je prizadel Ortstafelsturm, so bile očitno neke vrste šok in odrevenelost ob dogodkih, ki so v njih zbujali skrb in strah: *Zdaj so spet tu, nacisti, in napadajo, kot so šli takrat novembra 1938 nad Jude in kot 1941 nad nas ...* To pomeni, da je Ortstafelsturm pri koroških Slovencih obudil spomin, ki je leta 1972 bil mentalno in psihično še prisoten.

Kakšne so povezave Heimatdiensta z ukinitvijo dvojezičnega šolstva leta 1958, kar je bil »najhujši udarec za koroške Slovence«, če citiram Valentina Inzka? Od tega si manjšina ni nikoli več opomogla, kajne?

Kot Neslovenec, ki sem na Koroško prišel šele leta 1981, na to vprašanje ne morem odgovoriti. Dejstva sicer poznam, ne morem pa oceniti njihovih učinkov. Osebno zaupam v razsodnost Valentina Inzka, ki sem se ga naučil ceniti zaradi njegovih poštenih namenov. Ve, o čem govori, ne le kot pripadnik slovenske narodne skupnosti, temveč tudi kot visok diplomat Združenih narodov, ki se že veliko let sooča z uničujočimi posledicami srbskega nacionalizma v Bosni in Hercegovini. Mislim, da je bila odprava dvojezičnega šolstva prvi substančni napad na »identiteto« koroških Slovencev. Na vsak način je bil to prvi uspešni napad po koncu vojne na zakonite ustanove republike. Sledile so mu druge, nič manj hude akcije.

Ne gre pozabiti tudi funkcije zgloda za to, da in kako je mogoče organizirati ilegalne nemškonacionalne protestne akcije, kot na primer šolsko stavko, s katero se je začela odprava dvojezičnega pouka. Za vse to potrebno strateško znanje bi lahko prihajalo iz organizacije *Bund Heimattreuer Südkärntner* (BHS), torej zveze domovini zvestih južnih Korošcev, ki je agitirala sicer skrivaj, a jasno prepoznavno po vzorcu koroške agitacijske centrale iz let 1919/1920. Ta zveza je bila aktivna v času, ko je zakonodaja o društvih še onemogočala ustanovitev Heimatdiensta, saj je celo Zavezniškemu nadzornemu svetu padla v oči personalna kontinuiteta predvidenih funkcionarjev KHD, ki so se že v dobi nacizma vidno udejstvovali kot rasisti in nasprotniki Slovencev. Situacija je bila za nameravano ustanovitev Heimatdiensta torej zelo neugodna, celo Hans Steinacher je, ko se je leta 1947 vrnil iz britanskega ujetništva, v BHS deloval le v ozadju. Verjetno se je bal, da bi s svojo preteklostjo celi stvari škodoval. Zato se je Heimatdienst kot društvo lahko ustanovil šele leta 1955 oziroma uradno leta 1957, ko so zavezniške sile zapustile Avstrijo. Za organizacijo BHS je bila medtem

pristojna nesumljiva ženska, gospa Anni Köstinger iz okraja Velikovec. Če upoštevamo okoliščine osebnih prepletenosti in samonaloženih zgodovinskih zavez, smo odgovoru na vprašanje, kako je nemškonalncem uspelo prekucniti uredbo o dvojezičnem pouku, že zelo blizu. Celoten odgovor bi bilo mogoče poiskati z zgodovinsko raziskavo, za kar pa je na Koroškem očitno le malo interesa.

Koliko politične moči ima KHD danes? Si je našel nov manevrski prostor, prostor za igranje?

Manevrski prostor, prostor za igranje, je dober izraz v vprašanju, na katero lahko odgovorim samo z osebno oceno. Politično moč Heimatdiensta ocenjujem kot majhno do najmanjšo. Nov manevrski prostor se je odprl verjetno le kratkoročno, partnerstvo z Marjanom Sturmom bržkone ni odprlo ne večjega niti daljnoročnega manevrskega prostora. In konsenzna skupina tako in tako živi na odpoklic. Stari strateški svetovalec Feldnerja in njegove konsenzne skupine Andreas Mölzer ima trenutno druge skrbi kot pospeševanje karier privrženecv KHD. Mölzer in njegova stranka, FPÖ, sta sama v nenadzorovanem političnem padcu.

Nobenega manevrskega prostora ni na obzoru. To je kruto za nekoga, ki je bil vaju, da se igra z manjšinami in njenimi predstavniki, kot bi bili figure na šahovnici. Posebno kruta se mu mora zdeti ta usoda zato, ker so bile pogosto manjšine same tiste, ki so se dvojici Feldner/Mölzer ponudile kot soigralci. Sturma politični padec najbrž ne bo toliko prizadel, Feldnerja bolj. Brez svojega glavnega stratega se bo počutil nekoliko zgubljenega. Da bi lahko še spremenili smer in na novo oblikovali ta dialoški krog, bi potrebovali ljudi drugega formata.

Vaša tematska knjiga razprav Spominjanje pozabljenega (Erinnern an das Vergessen) govori o vlogi koroške deželne politike pri zasnovi naracij, ki jih posredujejo učbeniki zgodovine. Kako je z izobraževalno politiko?

Kar zadeva glavno pripoved, ki jo deželna vlada goji že sto let in katere najpomembnejši element je koroška politika spominjanja, sem vam kot razlago že navedel – načeloma v pripoved vključujejo vse, kar je mogoče povezati z glavno temo, ki je *koroški obrambni boj*. To se dogaja ob domnevi, da vsaka asociacija z obrambnim bojem služi ustvarjanju koroške identitete. Drugače povedano, v središču glavne pripovedi in njenega posredovanja je še vedno ustvarjanje tradicije. Da ne bi prepuščali preveč fantaziji in vsakokratnemu duhu časa, z vnemo goreče gojijo vsakoletna praznovanja desetega oktobra, pri čemer je v zadnjem času posebno zaželeno sodelovanje koroških Slovencev.

Konsenzna skupina to pozornost do Slovencev ocenjuje kot priznanje svojega dela, ki v glavnem obstaja v tem, da se ponavljajo uprizoritve dialoškega šova, o katerem sva prej govorila. Ponavadi se šov inscenira pri spominskih prireditvah ali zborovanjih, kjer polagajo vence ali pa tudi ne, radijske in teve postaje ter regionalni mediji so vedno prisotni. Očitno še nihče ni razmišljal o tem, da se šov začanja obrablja, s tem pa bi lahko postale uprizoritve za utrjevanje pripovedi v spominu prebivalstva kontraproduktivne. V tem primeru se pripoved ne bi utrjevala, ampak bi zvedenela. Potem bi lahko rekli samo še: *Pozabimo!* To bi imel tudi sam za najboljšo rešitev, če bi odvzeli situaciji napetost in se izognili prisiljenemu iskanju atraktivnih in sodobnih variant uradnega praznovanja desetega oktobra.

Spomin Avstrije, njene politike in zgodovinopisja, je selektiven, gre za pozabljanje o soodgovornosti v drugi svetovni vojni, obveljala je teza o Avstriji kot prvi žrtvi Hitlerjeve politike. Sta naraciji večinskega prebivalstva in koroških Slovencev zato nezdržljivi?

Mislím, da teza o prvi žrtvi danes ni več aktualna in so jo tudi uradno že dali ad acta. Če vtis ne vara, tudi voditelji Slovencev ne dajejo več pomena temu, da so bili koroški Slovenci žrtve Hitlerjevih blaznih rasnih teorij. Če je to tako, naraciji kmalu ne bosta več nezdržljivi. Moj vtis je, da je prav to tudi cilj dela konsenzne skupine. Saj je Sturm že večkrat namignil: po njegovem mnenju sta bili obe

strani v drugi svetovni vojni enkrat žrtve, drugič pa storilci. Tega pogleda na zgodovino z variabilnim preobračanjem vloge storilcev in žrtev sicer ni izumila konsenzna skupina, je pa vendar jasen apel, naj se postavita v ospredje obojestransko razumevanje in medsebojni odpis dolga in krivde. S tem bi bil krog sklenjen.

Avstrija spet lahko mirno spi, ker so Slovenci usklajeno s Heimatdienstom pokopali vse sporne teme, odpravili vsa nesoglasja in pokrili vsa brezna. Prevzemanje soodgovornosti potem ni več nuja, ko smo dali prednost pozabi. V tem smislu lahko rečemo tudi: konsenzna politika je bila uspešna. Njena cena je bil pokopališki mir. Franco Basaglia, utemeljitelj antipsihiatrije v Italiji, bi morda dejal: *zločin pacifikacije* se je spet enkrat splačal. Po zaslugi oblastnikov in zaradi uslužnosti intelektualcev je osvoboditev iz zaprte institucije »narodnostna identiteta« propadla.